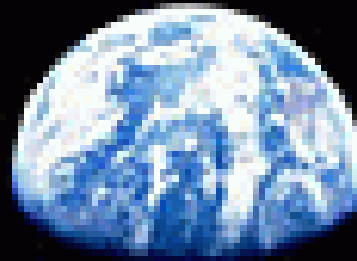

**A Föld
mint
fizikai
laboratórium**

Az atomoktól a csillagokig

**Dávid Gyula
2006. 01. 12.**

A Föld - régóta ismert fizikai objektum

triviális
jól ismert
nem ismert

fizikai tulajdonságok

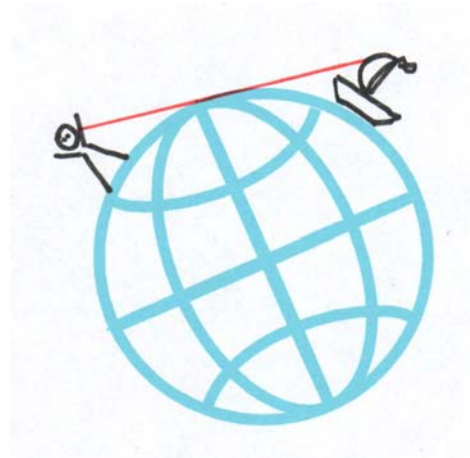
alkalmazások más rendszerek,
más jelenségek vizsgálatára

A Föld

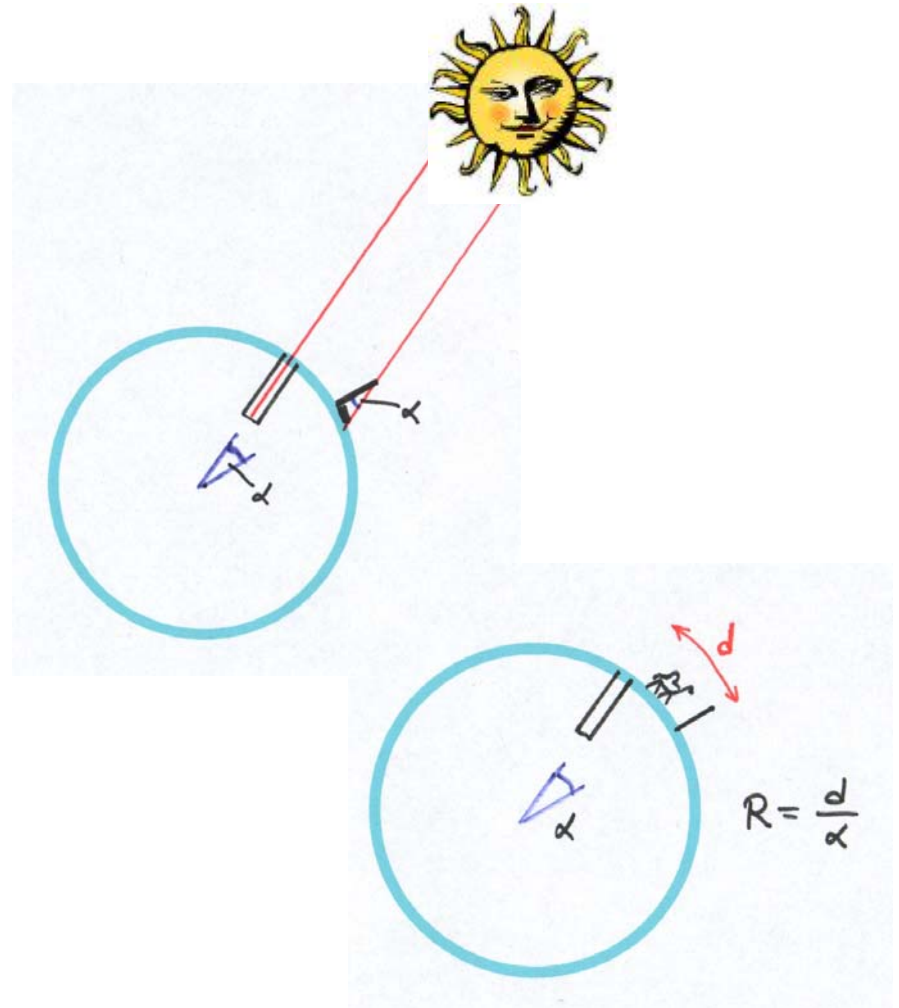
- gömbölyű
- nagy
- mozog - nem mozog - mégis mozog
- forog
- vonz
- azért mégsem annyira
- rezeg
- földel
- vezet
- mágneses
- detektál
- árnyékol
- meleg
- emlékezik
- kaotikus
- konstruál
- lakott

1. A Föld gömbölyű

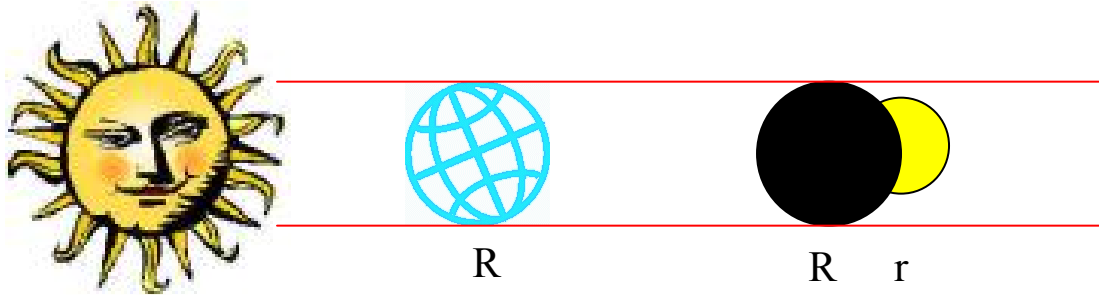
Távolban
(csak)
egy fehér vitorla...

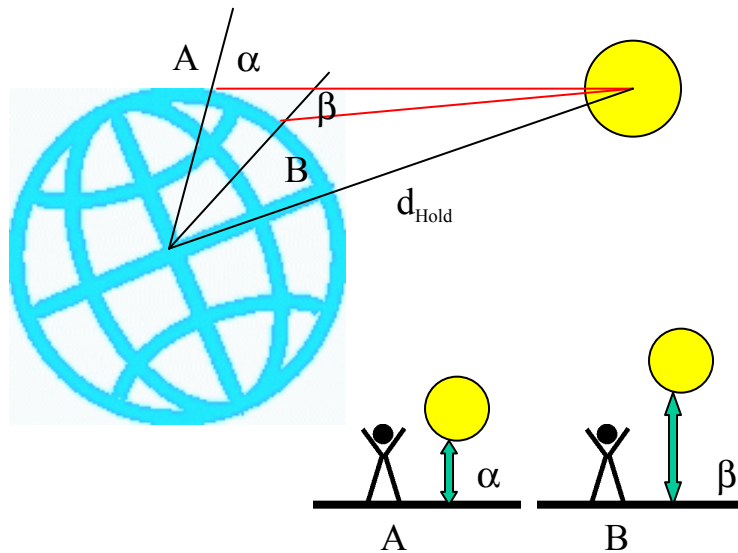
Erasztóthenész megméri a Föld sugarát

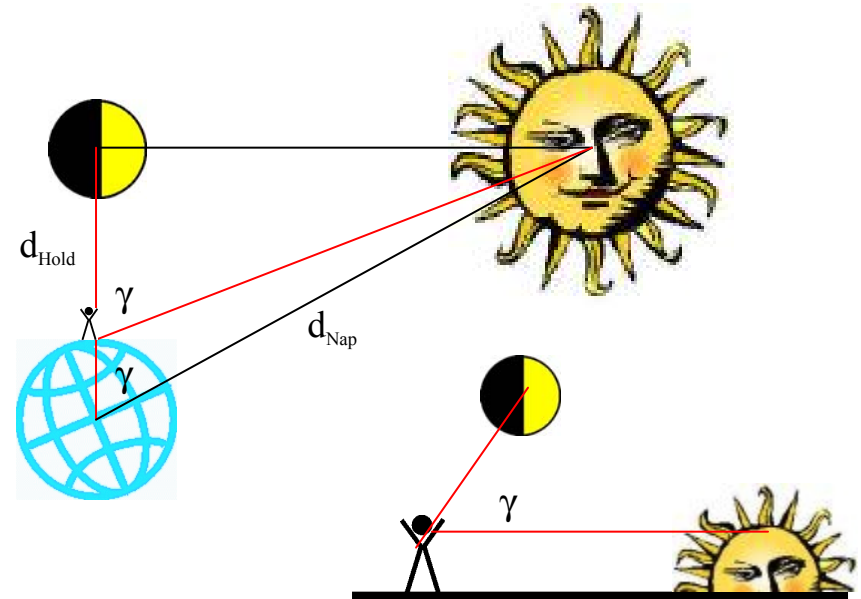
1. A Föld gömbölyű

Holdfogyatkozás:
a Hold r sugarának mérése

A Hold távolságának mérése

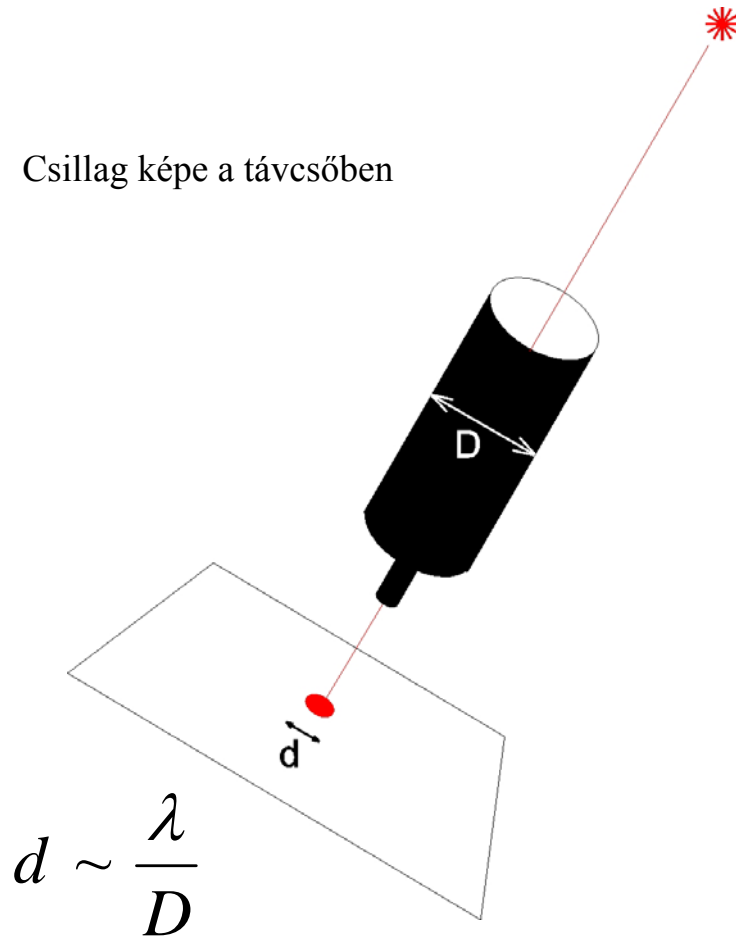

A Nap távolságának mérése

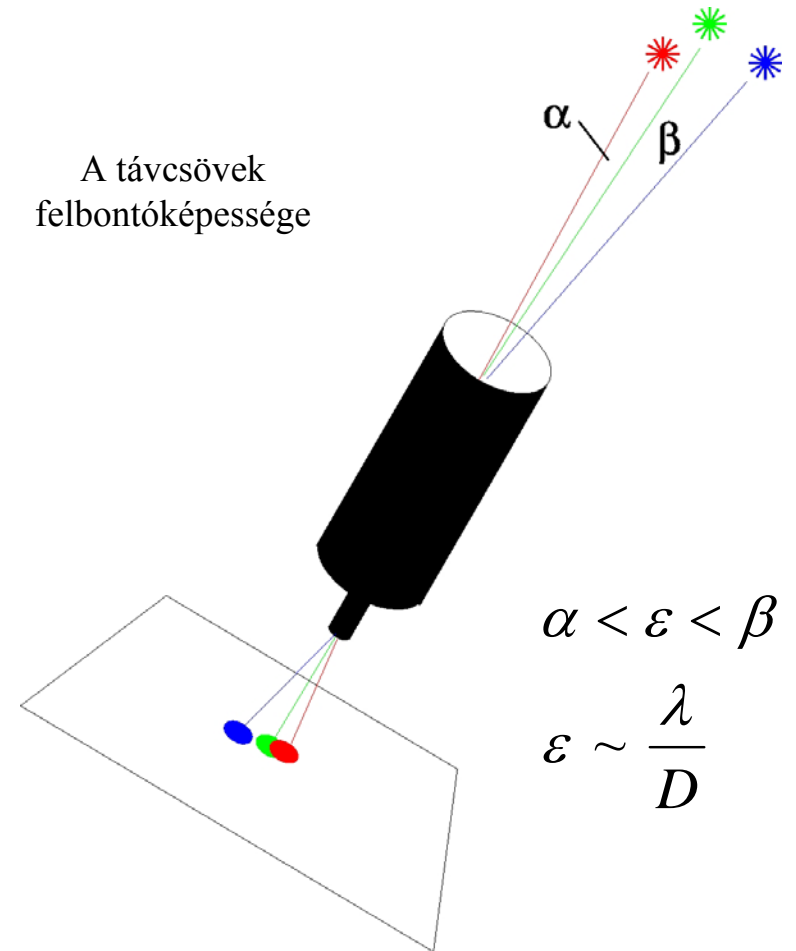

2. A Föld nagy

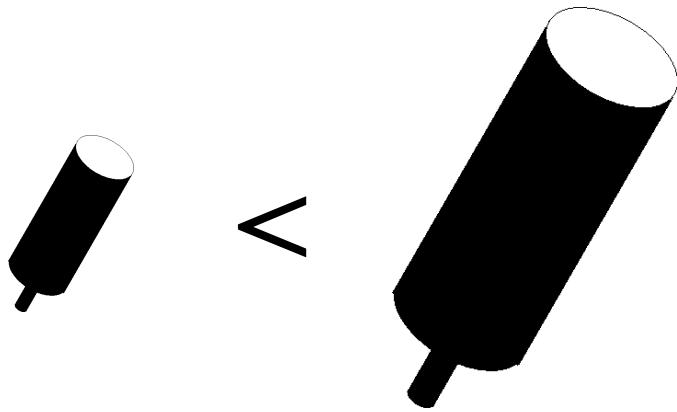
Csillag képe a távcsőben

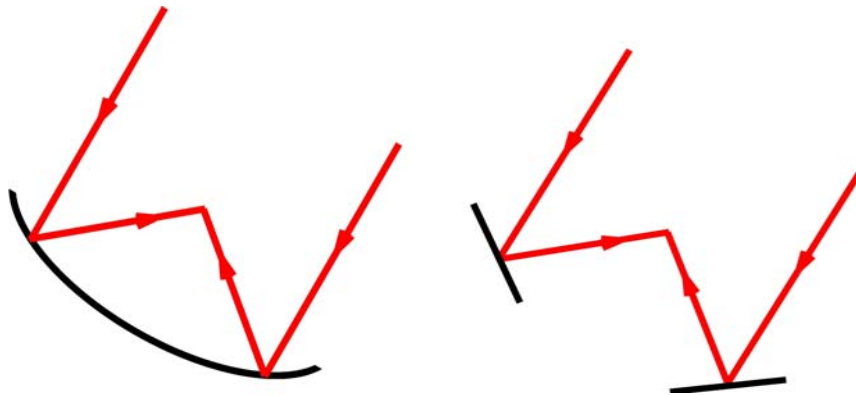
A távcsövek
felbontóképessége

2. A Föld nagy

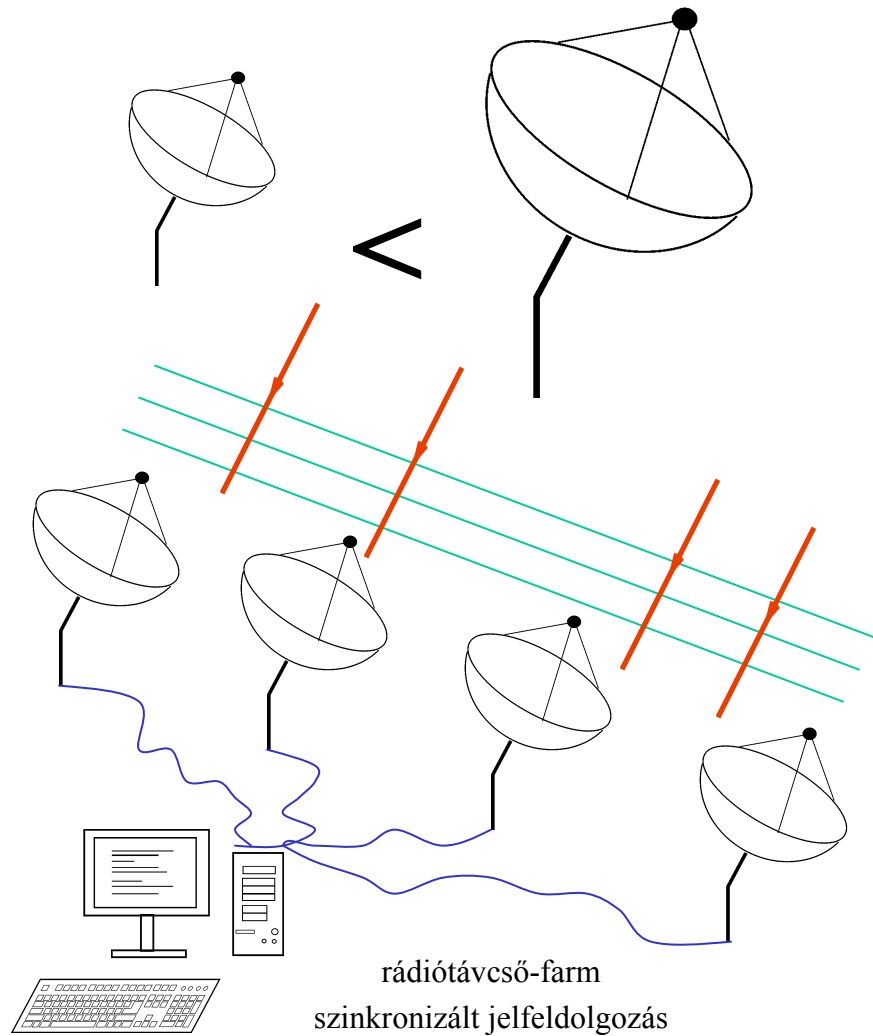
A nagyobb távcső jobb felbontású, de sokkal drágább!

egy nagy antenna

~

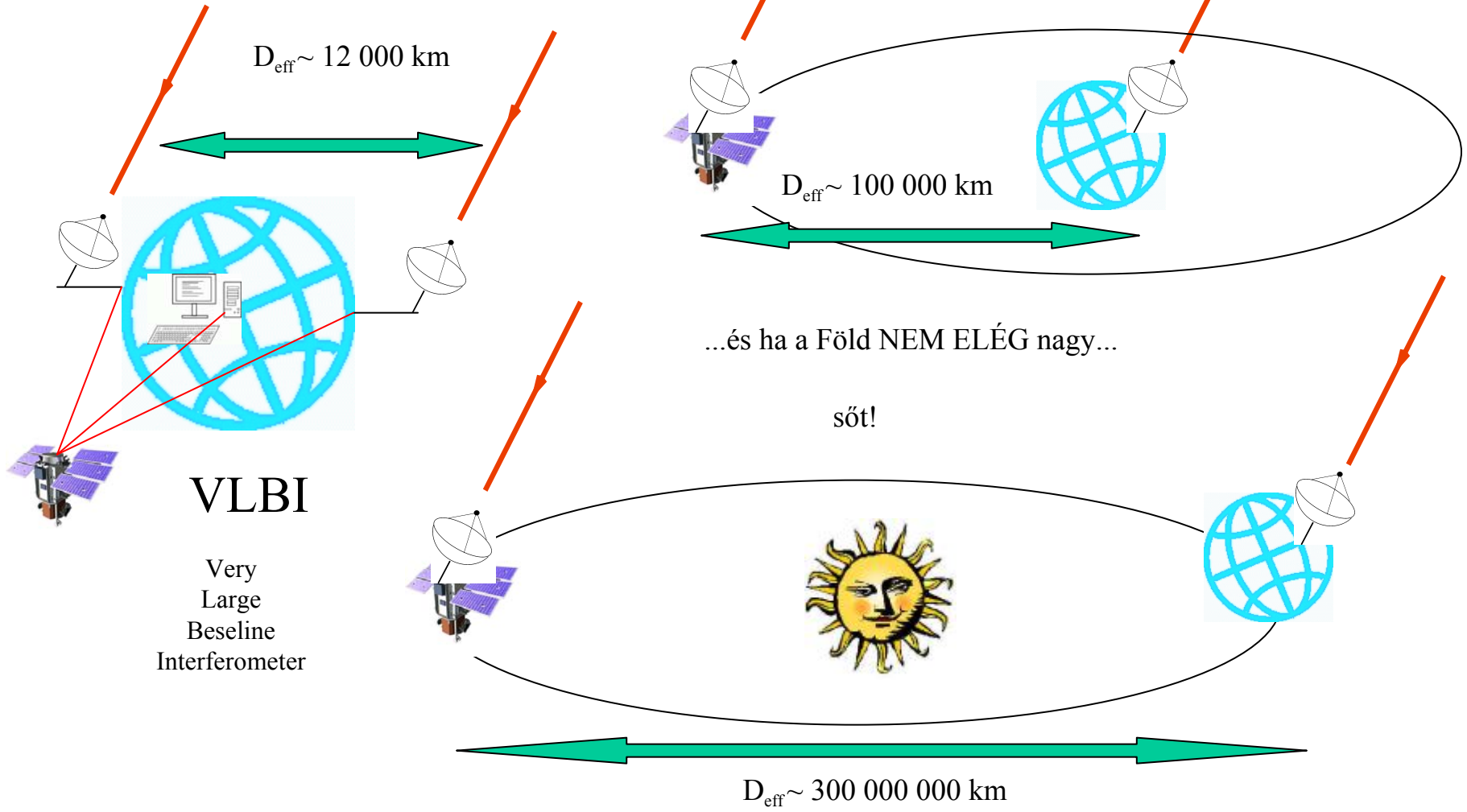
két kis antenna

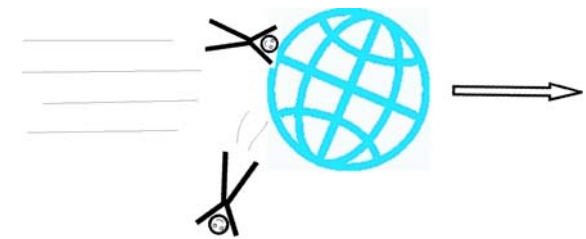
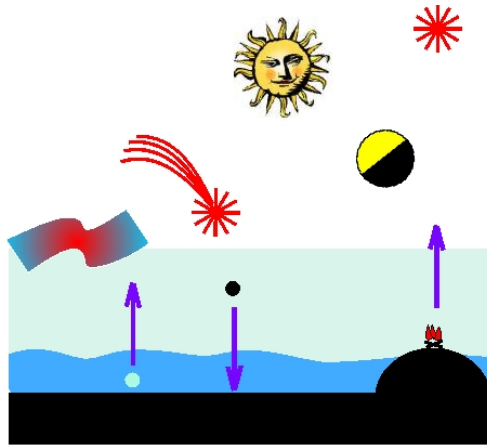
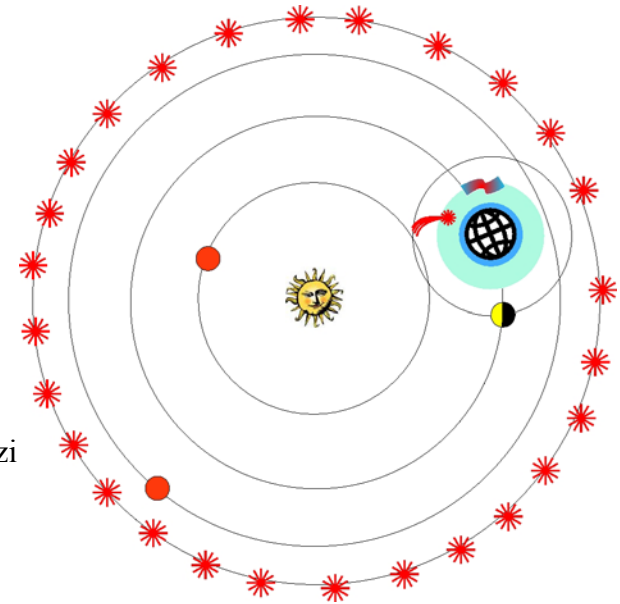
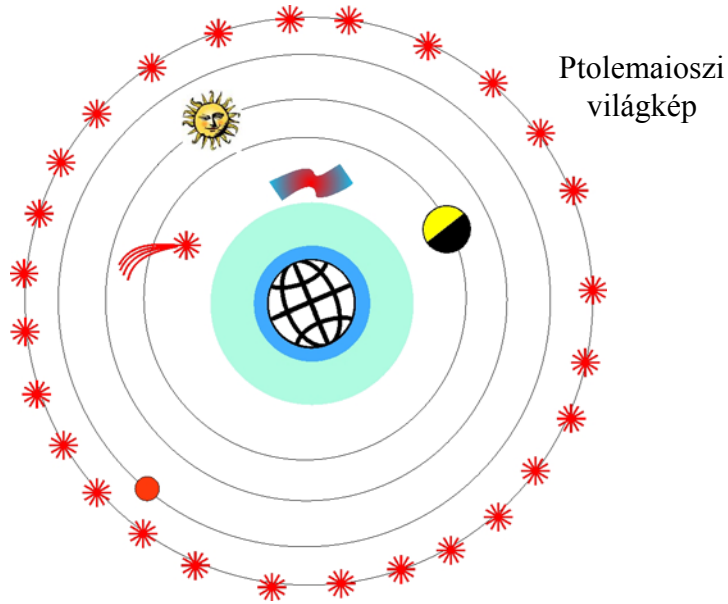
rádiótávcső-farm
szinkronizált jelfeldolgozás

2. A Föld nagy

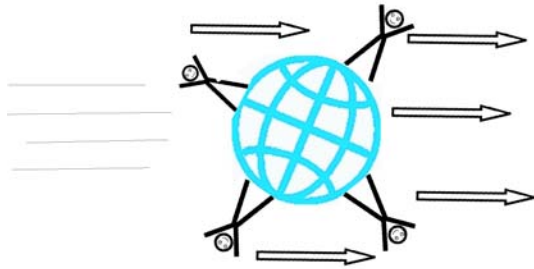

3. Mégsem mozog a Föld!

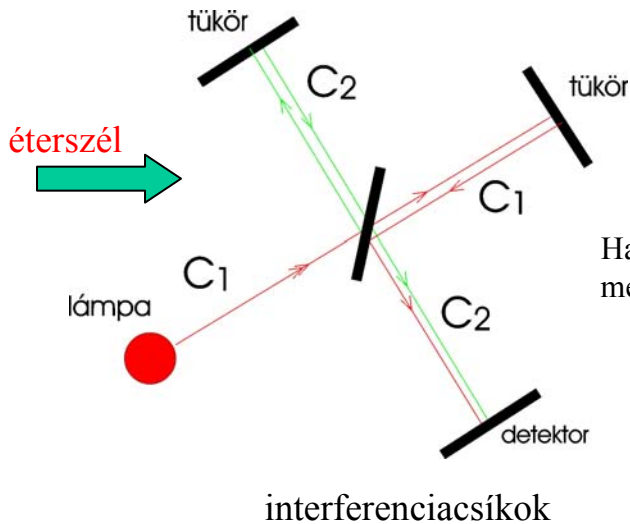

3. És mégis mozog a Föld!

Galilei: a tehetetlenség elve:
a **MOZGÁS** természetes!

Ha elforgatom a berendezést,
megváltozik az interferencia!

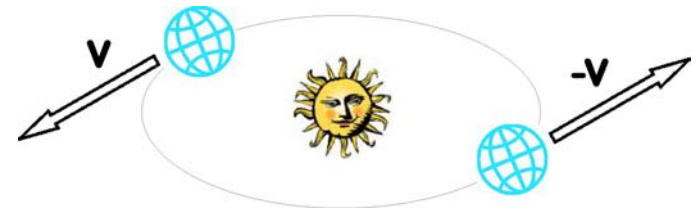
Nincs hatás: a Föld *talán*
ÉPPEN áll az éterhez képest!

Mozgás - de **MIHEZ KÉPEST?**
Az inerciarendszerek egyenértékűsége: a **RELATIVITÁS ELVE**

Új tapasztalat: fény elektrodinamika
Miben terjed a fény?
ÉTER: abszolút nyugalomban levő közeg
abszolút koordináta-rendszer

Michelson-Morley kísérlet
az éterszél kimutatására

Semmi baj: a Föld mozog!

Fél év múlva sincs hatás:

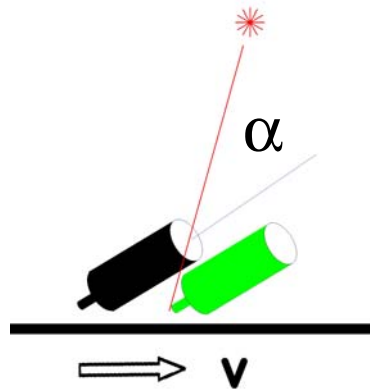
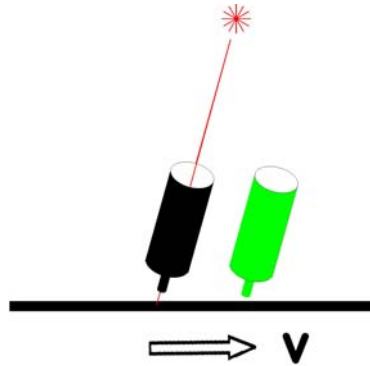
↓
Nincs is éter!

Speciális relativitáselmélet 1905

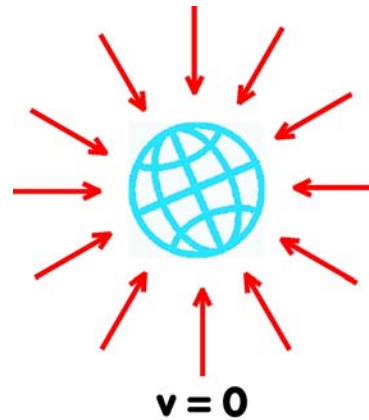
3. És mégis mozog a Föld!

Mozgás - de **MIHEZ KÉPEST?**
 A Föld mozog az állócsillagokhoz képest!
 A csillagfény **aberrációja**

$$\alpha = \frac{v}{c}$$

Speciális relativitáselmélet 1905:
Nincs is éter!

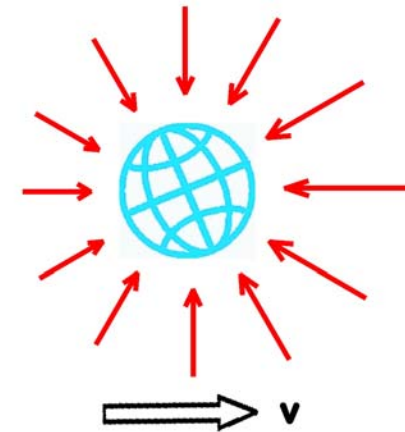

A **kozmikus háttérsugárzás**: az egyik irányból kicsit erősebb és melegebb.

$$v = 700 \text{ km/s}$$

Meglepetés:

Az „éter” felfedezése 1964

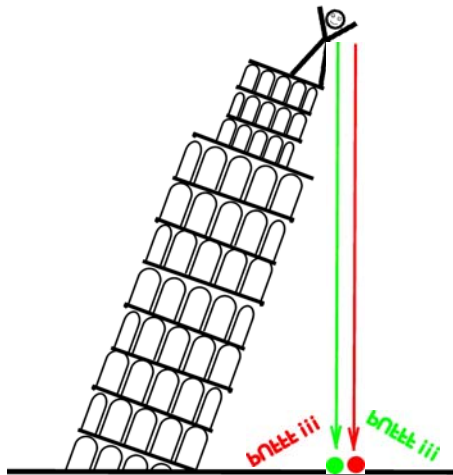

Ez **nem azonos** a hajdani ÉTERREL!
Konkrét anyagi rendszer:
 - története, dinamikája van
 - nem pontosan izotróp (különbségek az ötödik tizedesjegyben)

5. A Föld vonz

ez köznapi tapasztalat
+ fizika: **MINDENT** egyformán vonz

Galilei a pisai ferde toronyban
úrhajósok a Holdon

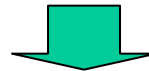
$$\cancel{m} a = \cancel{m} g$$

$$a = g$$

a súlyos és a tehetetlen tömeg
egyenlősége

Eötvös Loránd: 9 tizedes jegyre
igazolta

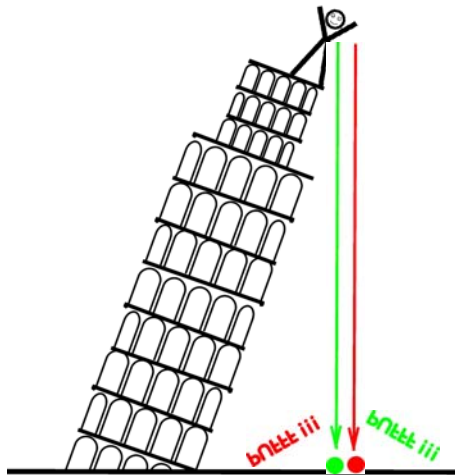

általános relativitáselmélet

5. A Föld vonz

ez köznapi tapasztalat
+ fizika: **MINDENT** egyformán vonz

Galilei a pisai ferde toronyban
űrhajósok a Holdon

$$\cancel{m} a = \cancel{m} g$$

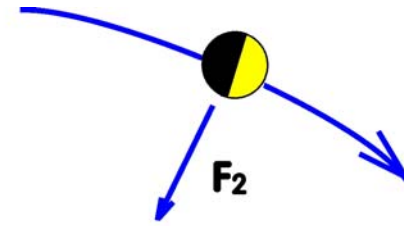
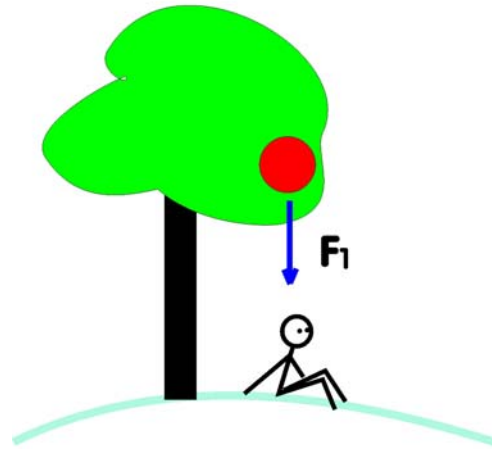
$$a = g$$

a súlyos és a tehetetlen tömeg
egyenlősége

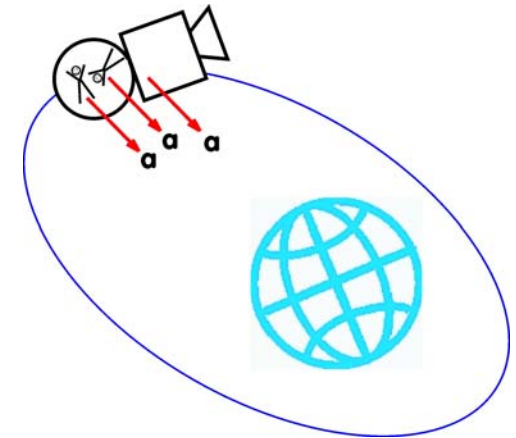
Eötvös Loránd: 9 tizedes jegyre
igazolta

általános relativitáselmélet

Newton almája

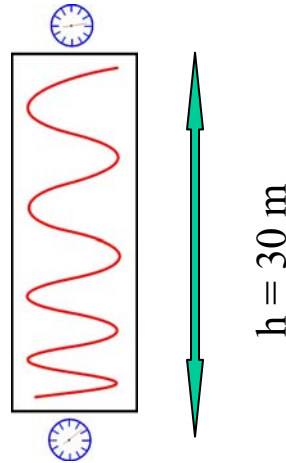
„Súlytalanság”:
gravitációs együttzuhanás

5. A Föld vonz

A Föld a fényt is vonzza!

Általános relativitáselmélet:
távolsági csillagok fényének
gravitációs vöröseltolódása

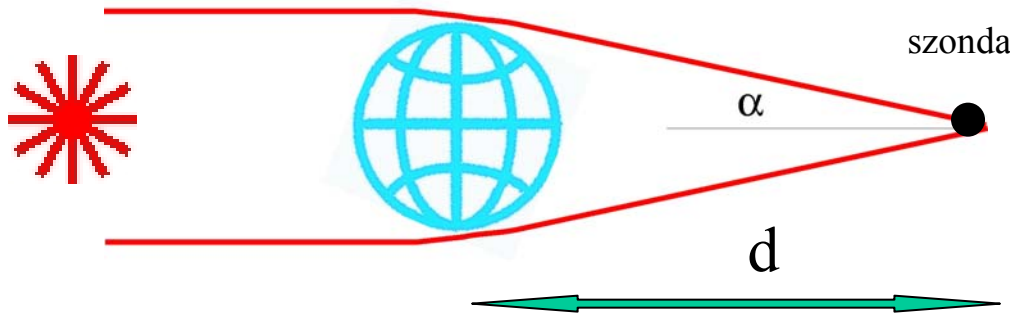

1960:
egy földi víztoronyban is megmérték

Mössbauer-effektus
gamma-sugárzás

$$\frac{\Delta \omega}{\omega} \approx \frac{v^2}{c^2} \approx 10^{-13}$$

A Föld mint gravitációs lencse

Mi a gravitációs vonzás forrása?

A tömegsűrűség:
de ez inhomogén!

Eötvös-inga:

a G mérése
az inhomogenitás mérése:
olajkutak

Műholdak pályaháborgása:

a Föld alakja
a Föld belseje
a Hold masconjai

$$\alpha \approx \frac{G M}{R c^2} \approx 10^{-9}$$

$$d = R \alpha \approx 1 \text{ fényév}$$

Jobb a Nap: d = 125 CsE

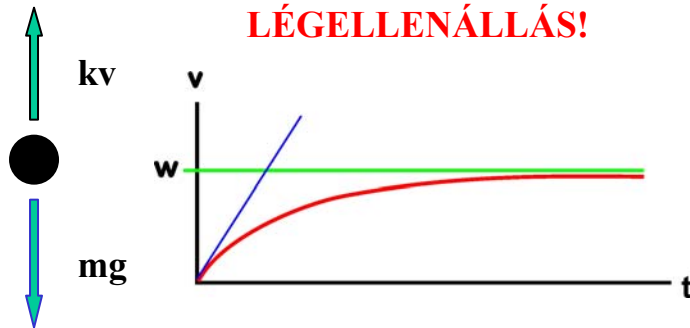
a szonda 20 év múlva indul

de merre?

6. A Föld nem vonz

Miért nem gyorsul az esőcsepp?
És az ejtőernyős?

$$ma = mg - kv$$

$$a = 0 \quad \text{ha} \quad v = \frac{mg}{k} = w = \sqrt{2gH}$$

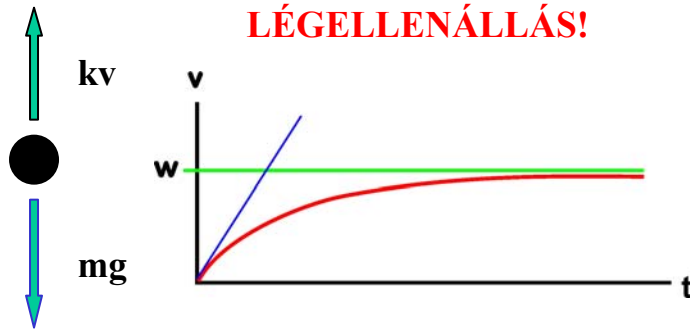
A k alaktényező változtatható:
gyorsítás - lassítás

A H effektív magasság ejtőernyőre
2 - 3 m,
siklóernyőre 20 cm (lépcsőfok)

6. A Föld nem vonz

Miért nem gyorsul az esőcsepp?
És az ejtőernyős?

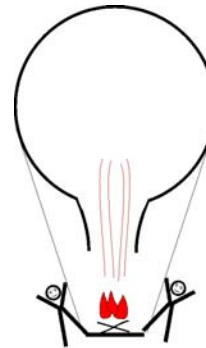
$$ma = mg - kv$$

$$a = 0 \quad \text{ha} \quad v = \frac{mg}{k} = w = \sqrt{2gH}$$

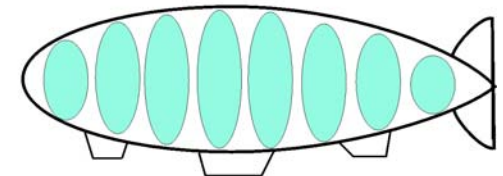
A k alaktényező változtatható:
gyorsítás - lassítás

A H effektív magasság ejtőernyőre
2 - 3 m,
siklóernyőre 20 cm (lépcsőfok)

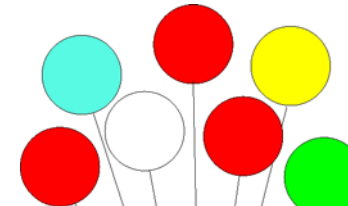
Lebegés: felhajtóerő

meleg levegő
Montgolfier

könnyű gáz
Zeppelin

kísérlet a
rajzfilmekben

kiszámoltuk:
kb 1000 lufi
felemel egy embert

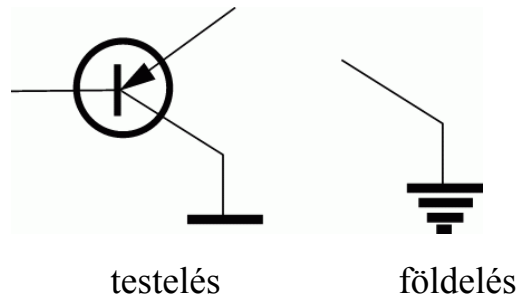
Hát a Marson?

Arthur C. Clarke
javaslata:

léghajózás
a Jupiter
sűrű légkörében

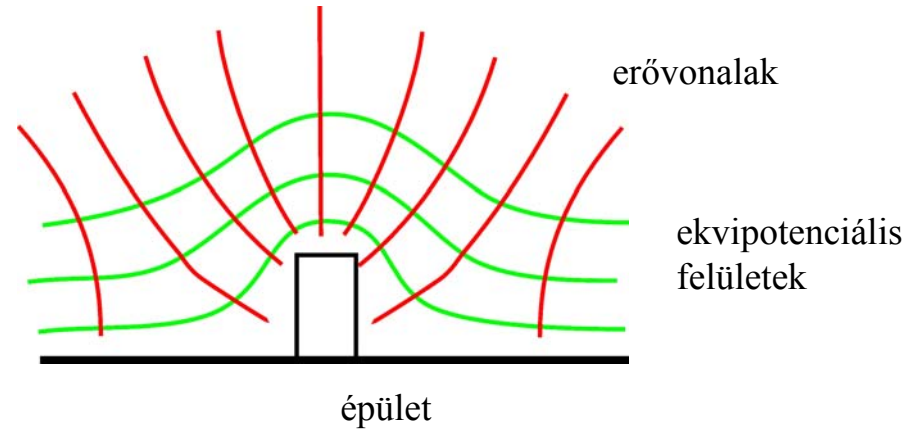
8. A Föld mint föld

nagy vezető test:
ekvipotenciális

$$C = \infty$$

$$U = const$$

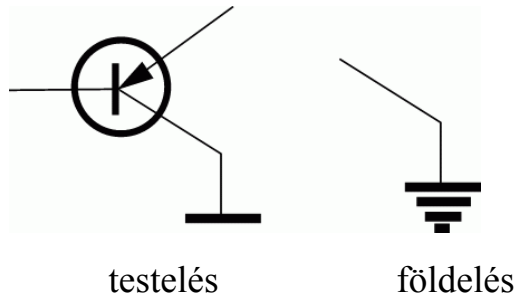

Miért vezet a Föld? - **Mert vizes!**

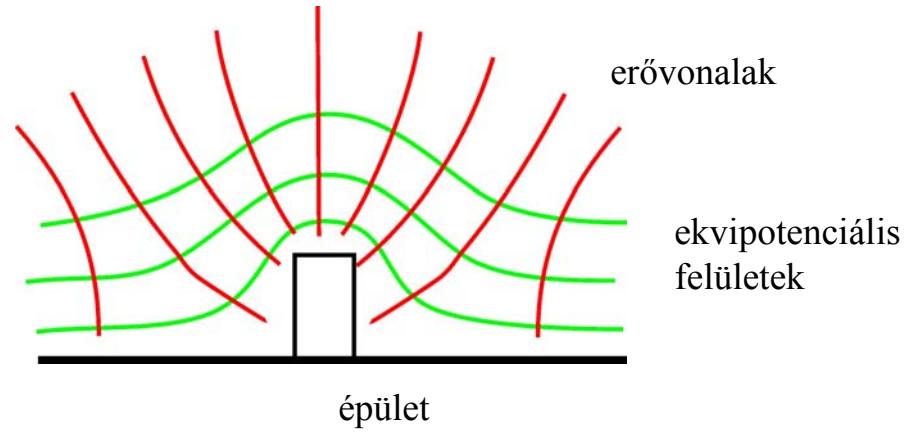

8. A Föld mint föld

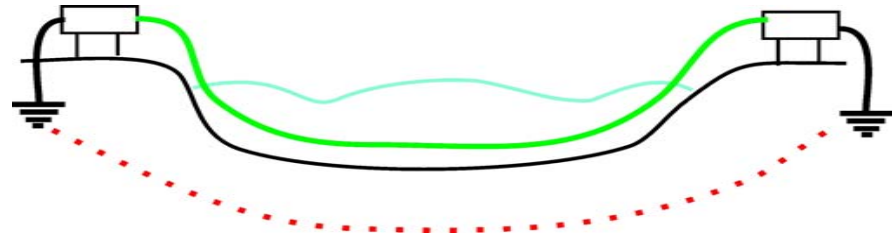
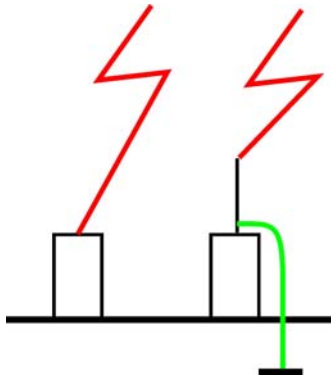

nagy vezető test:
ekvipotenciális

$C = \infty$
 $U = const$

Miért vezet a Föld? - **Mert vizes!**

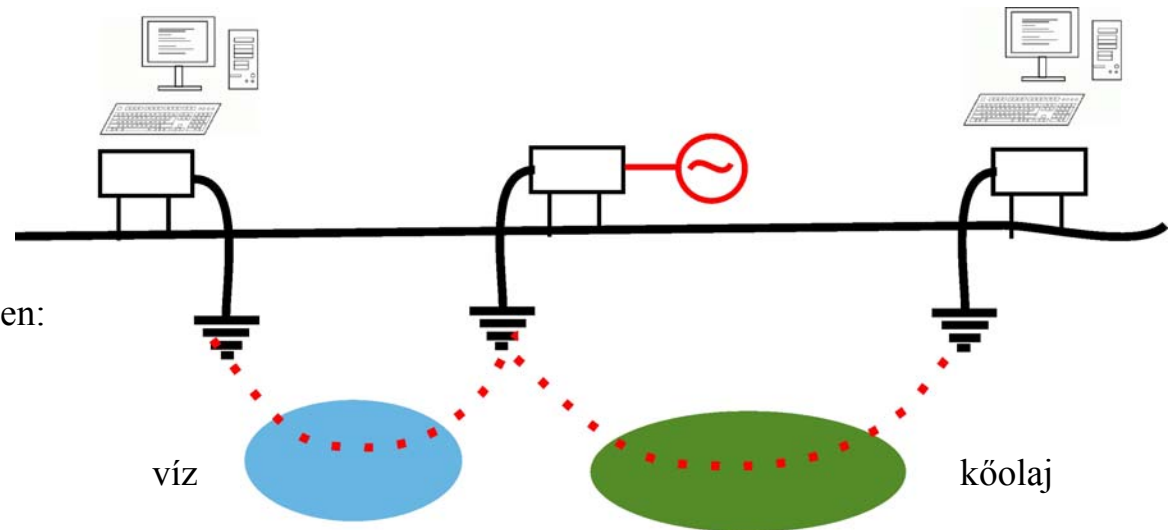

A vezető Föld zárja az áramkört:
tenger alatti távírókábelek

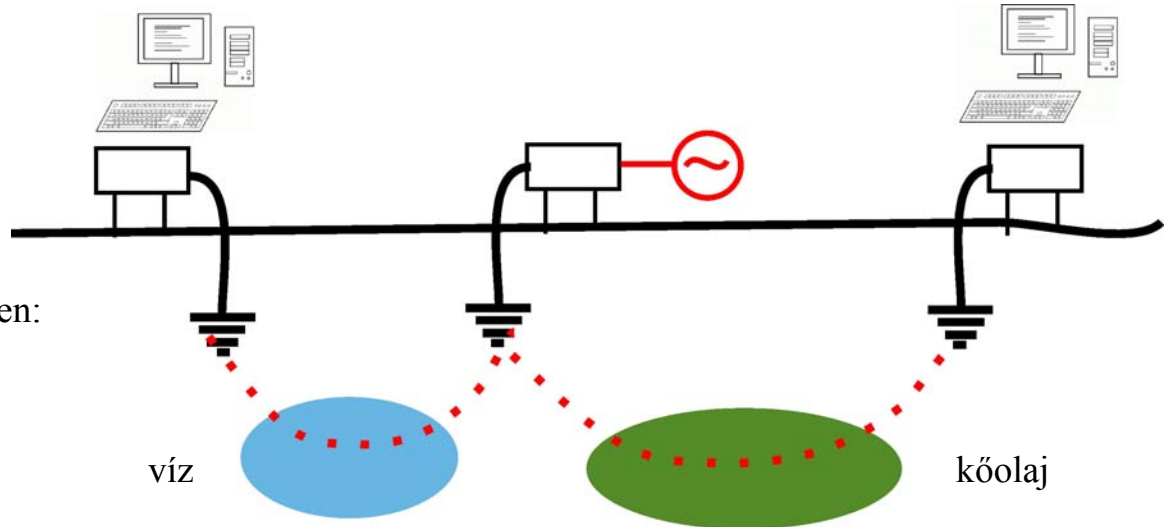

9. A Föld vezet

Diffúz váltóáramok a Földben:
karottázs

9. A Föld vezet

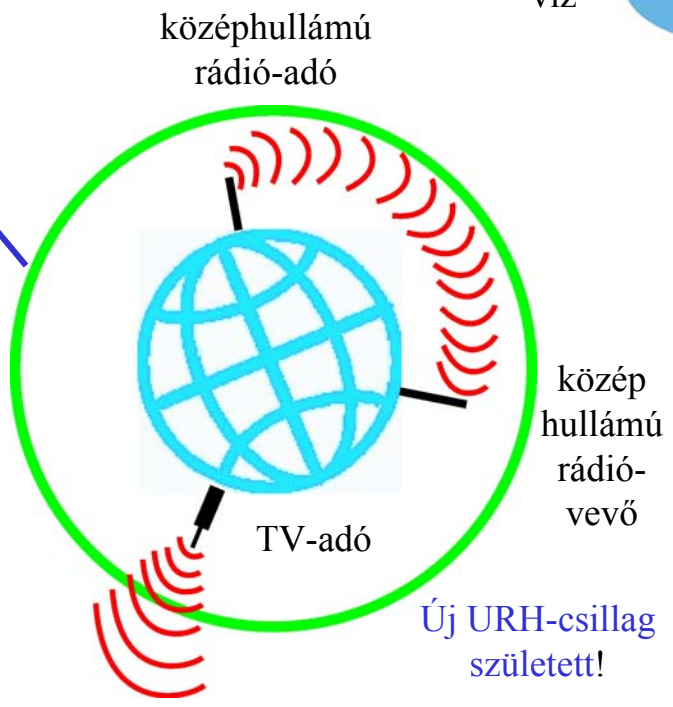

Diffúz váltóáramok a Földben:
karottázs

víz

kőolaj

A légkör is vezet:
ionoszféra

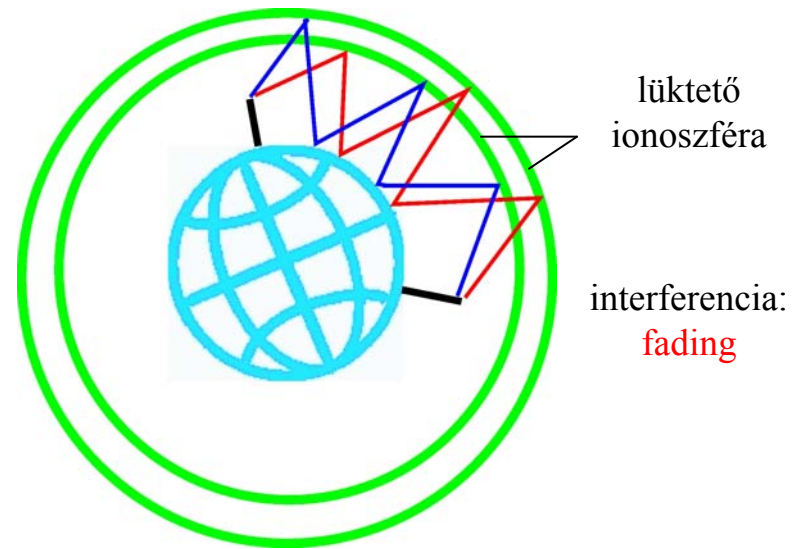

középhullámú rádió-adó

közép hullámú rádió-vevő

TV-adó

Új URH-csillag született!

lűktető ionoszféra

interferencia:
fading

11. A Föld mint detektor

szilárdtest
nyomdetektor

A Föld
mint
meteor-detektor.

A Hold jobb!

Az erózió
időnként
megnyomja
a Reset gombot.

11. A Föld mint detektor

szilárdtest
nyomdetektor

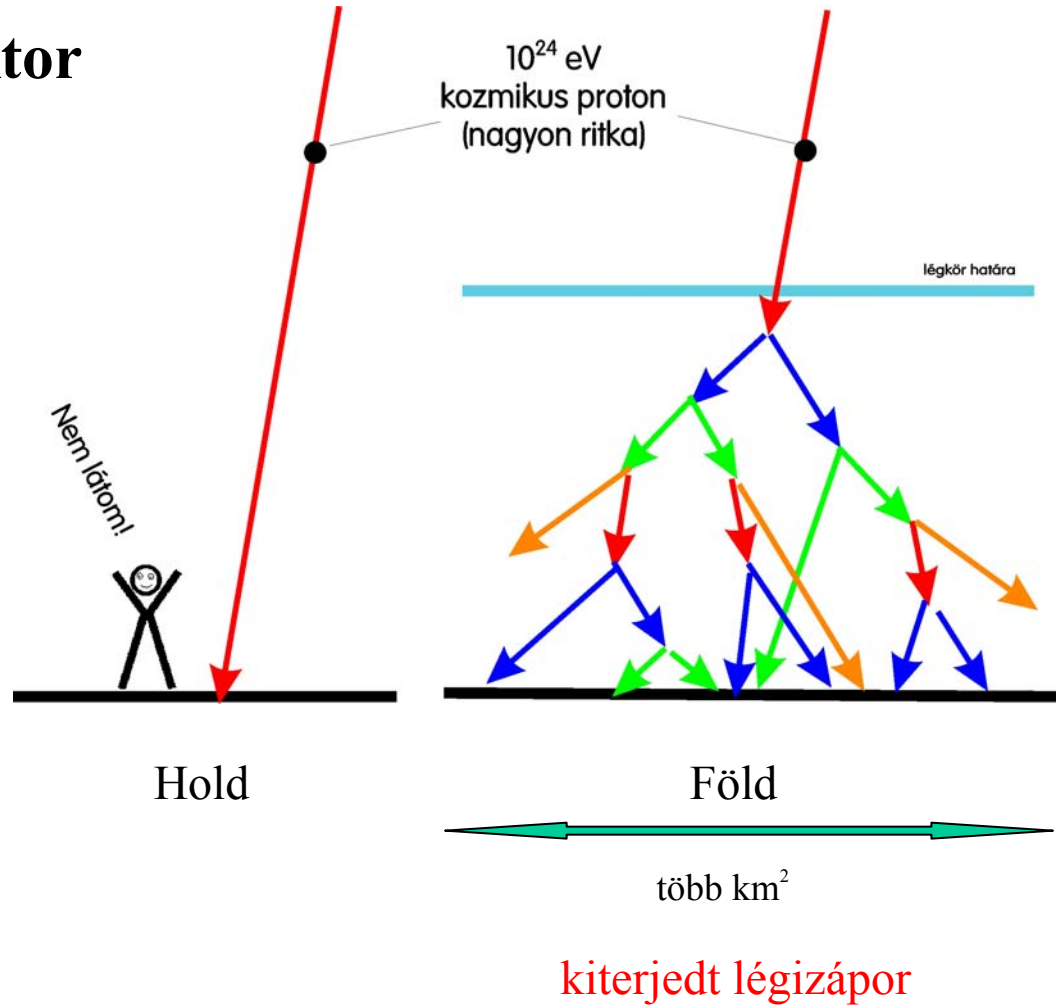

A Föld
mint
meteor-detektor.

A Hold jobb!

Az erózió
időnként
megnyomja
a Reset gombot.

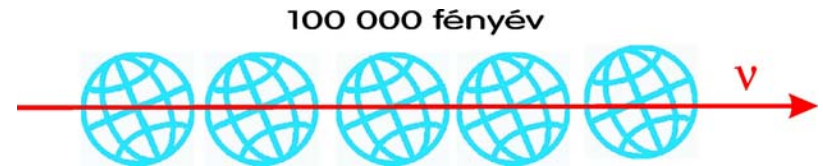

11. A Föld mint detektor

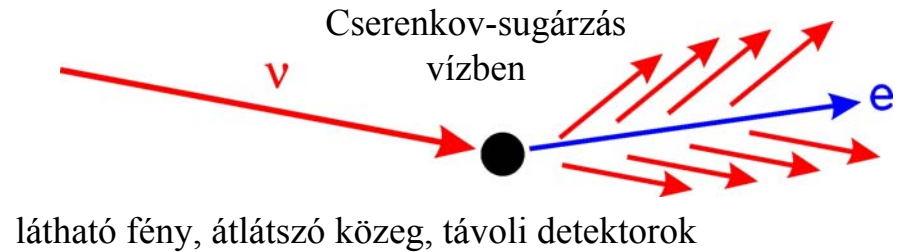
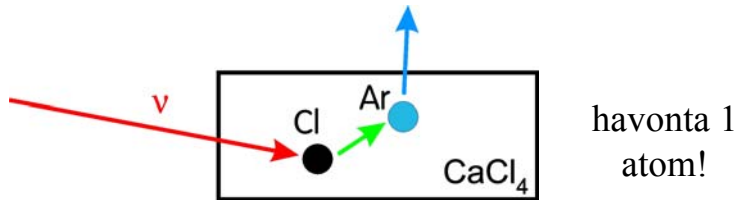
Neutrínók

pl a Napban folyó magfúzió termékei

igen gyengén hatnak kölcsön más részecskékkel

nehéz a detektálásuk, igen sok detektoranyag kell hozzá

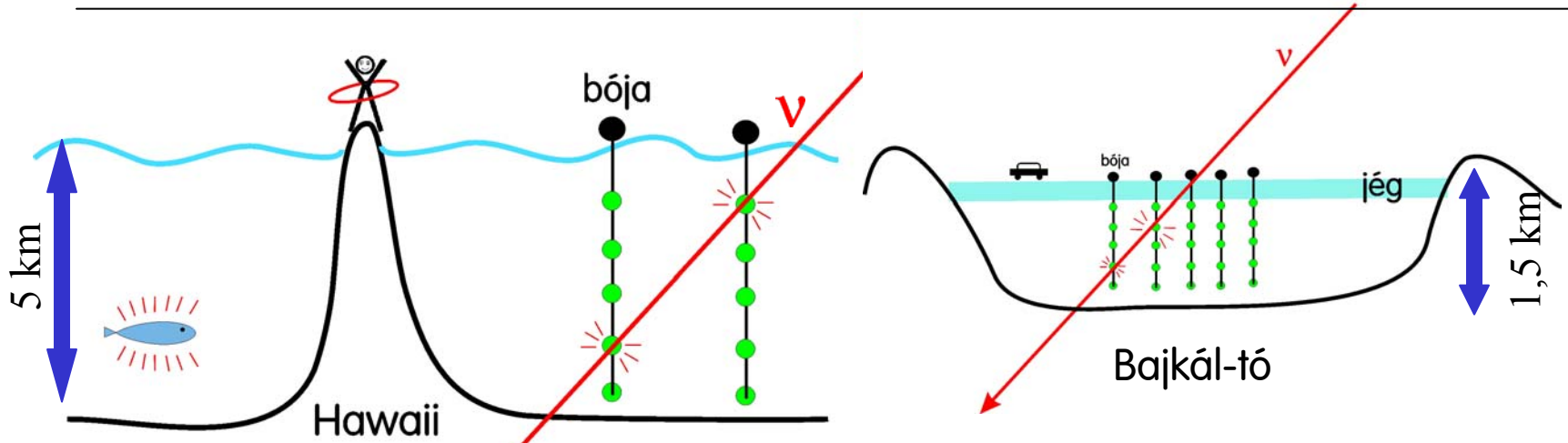
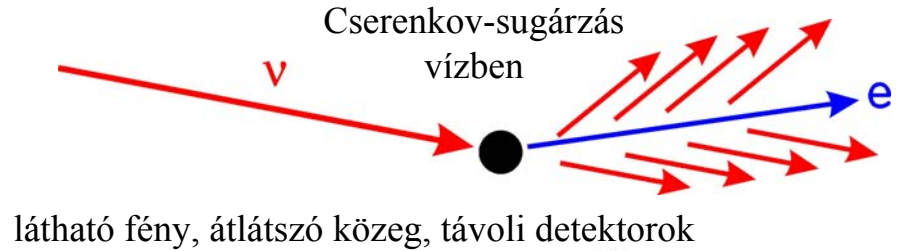
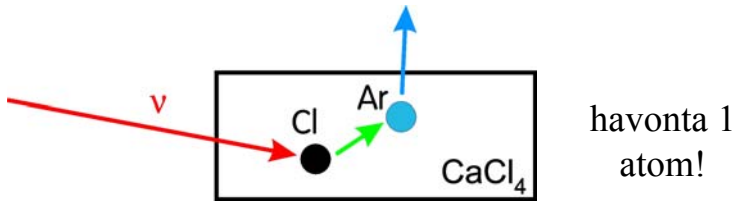

11. A Föld mint detektor

Neutrínók

pl a Napban folyó magfúzió termékei

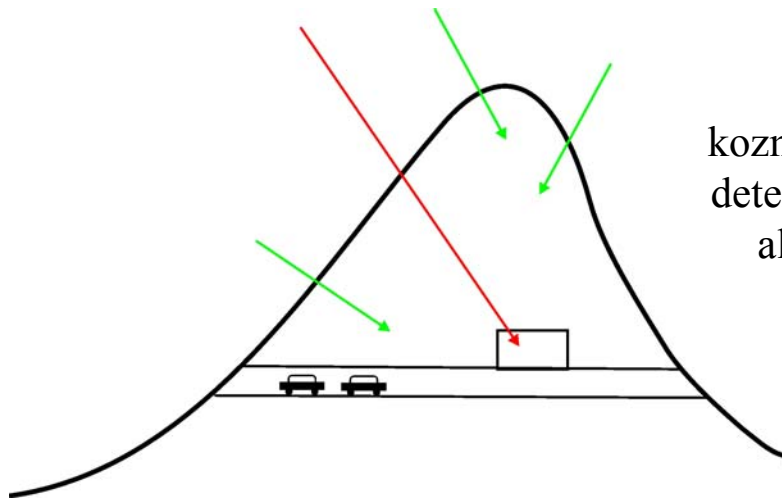
igen gyengén hatnak kölcsön más részecskékkel

12. A Föld árnyékol

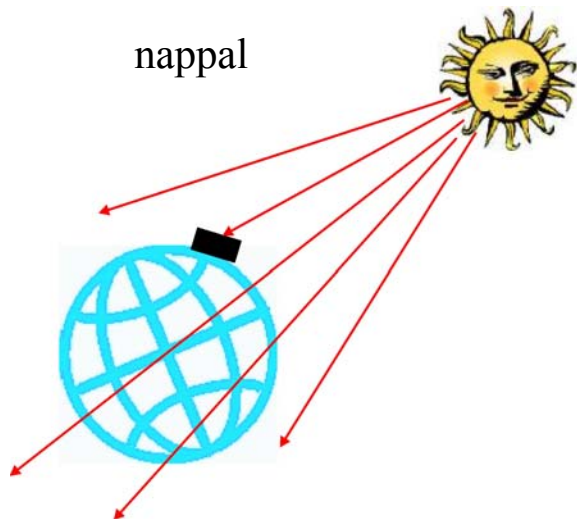
- fényt
- elemi részecskéket

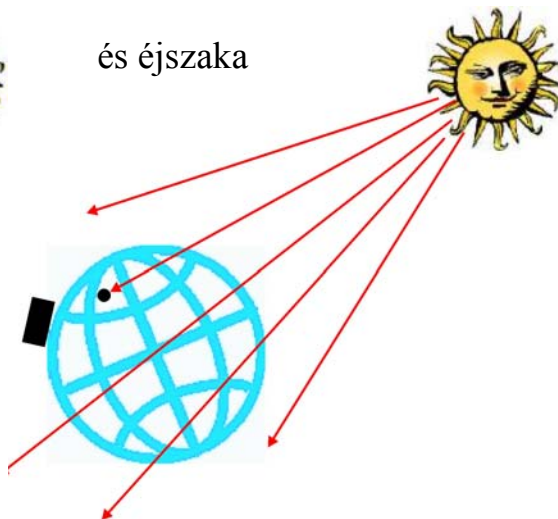
kozmikus részecskék detektálása az Alpok alatti alagútban

a Napból származó neutrínók detektálása

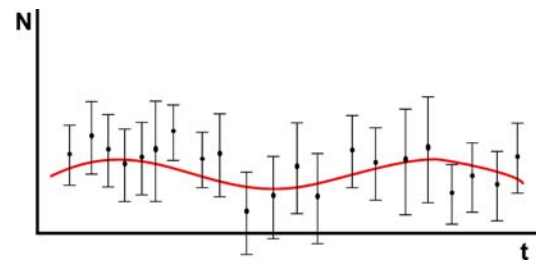
nappal

és éjszaka

a beérkezett neutrínók száma a napi idő függvényében, több hónap alatt

24 órás periódus
tehát valóban a Napból jönnek!

18. Újabb kísérletek a Földdel (kb 200 éve)

- kapcsoljuk ki a termosztátot!
- változtassuk meg a kémiai és termikus környezetet!
- csökkentsük a biológiai diverzitást!
- kapcsoljuk ki a sugárvédelmet!
- zavarjuk meg az áramlási rendszereket!

MI LESZ BELŐLE?

A Föld reagálni, válaszolni fog!

Már el is kezdte!

Lesz-e, aki megéri?

És aki megéri?

